

بسم الله الرحمن الرحيم

بررسی مصادیق حسن‌ظن در آیات و روایات (مطالعه موردی سوره بقره)

✽فاطمه یارمطافلو^۱

^۱. کارشناسی، حوزه ام البنین (س)، کرج. f.yaram770@gmail.com

چکیده

مهارت «حسن‌ظن» و مثبت‌نگری یکی از مؤثرترین راه‌های دستیابی به آرامش خاطر و ایجاد حس مثبت در ذهن است. مثبت‌اندیشی در روابط انسان با خویش و خدا و دیگران نقش بسزایی دارد. اهمیت حسن‌ظن به قدری است که در برخی موارد وجوب آن ثابت شده است. انسان نوعی، در عصر پیشرو درمیابد که بدون مثبت‌اندیشی نمی‌تواند به آرامش و سعادت دنیوی و اخروی دست پیدا کند.

مقاله حاضر درطویل‌ترین سوره قرآن به واکاوی مصادیق حسن‌ظن در کلام وحی پرداخته است و نگاهی هم بر روایات مربوط به این مقوله داشته است و مذمت جبهه مقابل یعنی سوءظن را مورد بررسی قرار داد است. در این مقاله با استفاده از روش کتابخانه‌ای و توصیفی-تحلیلی به بررسی مصادیق حسن‌ظن پرداخته است. نتایج به دست آمده از این پژوهش مبنی بر این است که انسان جز با دستیابی به مهارت مثبت‌اندیشی و حسن‌ظن به غایت خود نخواهد رسید برای

درستی این دید همین بس که نگاه آیاتی از سوره با این دیدگاه تطبیق داده شد و مشاهده شد که حسن ظن دارای آثار دنیوی و اخروی است.

کلیدواژه‌ها: حسن ظن، مثبت‌اندیشی، غایت، آرامش، سوءظن.

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و با استفاده از دو قوه اندیشه و تعقل با نیم‌نگاهی بر گذشته خود و تحلیل و ارزیابی عملکرد روزانه خود برای آینده خویش چشم‌اندازی را ترسیم می‌کند. درحقیقت تصورات، گمان‌ها، و تخیلاتی به ذهن انسان خطور می‌کند که دریای آرام ذهن انسان را متلاطم کرده و آرامش را از او سلب می‌کند. از دیدگاه دین، انسان‌خدایی دار دودر جوار رحمت اوست که به آرامش می‌رسد. شایسته است که دگرگونی‌های سطحی و موقت زندگی، آرامش درونی انسان را که عمیقاً به خدا ایمان دارد برهم نزند؛ چراکه انسان واقعی تسلیم اضطراب نمی‌گردد و قدرت و شخصیت خویش را از دست نمی‌دهد و همواره آماده مقابله با مسائل ناخوشایندی است که احتمالاً روزگار برایش ایجاد می‌کند (نجاتی، ۱۳۶۷؛ ص ۳۳۵). همواره ایدئال انسان دستیابی به این مهم بوده است که چگونه اضطراب و نگرانی را از خویش دور کند؛ و امید، اطمینان و آرامش را برای

خودبه ارمغان بیاورد. به نظر میرسد جواب این سوال «خوش بینی»، «مثبت اندیشی» یا در اصطلاح قرآنی آن «حسن ظن» باشد. در واقع «مثبت اندیشی» مایه آرامش بشر است. همانطور که مشاهده می شود افراد مثبت اندیش و خوش بین در مقابله با تنش های مختلف زندگی اسلوب موثرتری را به کار میبرند. انسان خوش بین و خوش نیت در برقراری ارتباط با دیگران موفق تر از انسان های بدبین است. از آن جایی که خداوند متعال یکی از غایت های آفرینش انسان را رسیدن او به کمال و سعادت و آرامش قرار داده است. بنابراین آفرینش انسان قاعده لطف لازمه تحقق این مهم است. و آفریدگار متعال اسباب این غایت را در اختیار انسان قرار داده است. همانطور که مشاهده می شود؛ قرآن آیاتی را مبنی بر ظن و نهی از سوء ظن، و دعوت به «حسن ظن» آورده است. یکی از مباحثی که این مقاله به آن میپردازد بررسی معنای «حسن ظن» و موارد جواز یا عدم جواز این مهم از منظر قرآن است. مقاله پیش رو پیرامون «حسن ظن» و «مثبت اندیشی» در آیات قرآن با استناد به تفسیر المیزان بیاناتی را مطرح می کند، و به تبیین و تطبیق نظریه مثبت اندیشی مطابق آیات قرآن می پردازد. هدف مقاله پیش رو این است که مخاطب با همان اسلوبی که در آیات وحی بیان شده است به پیامدها بنگرد و روز به روز به سعادت و آرامش الهی نزدیک شود. پیشینه حسن ظن به ابتدای خلقت بازمیگردد.

معنای حسن ظن

واژه حسن‌ظن؛ در لغت به معنای «گمان نیک و خوش‌بینی» است که در مقابل «سوء‌ظن و بدبینی» است (ر.ک به؛ قرشی، ج ۲، ص ۱۳۴).

معین، ۱۳۸۰: ج ۱: ص ۱۴۵؛ دهخدا، ۱۳۷۷: ج ۵: ص ۸۶۷۷). و در اصطلاح «نیک اندیشی و نیک انگاری به خداوند و فعل و انفعالات جهان، و گفتار و کردار و اندیشه انسان‌ها، خوش بینی و مثبت نگری یا به تعبیر روایات اسلامی حسن ظن نامیده می‌شود». ظن حالتی است نفسانی فراتر از شک و فروترازیقین. راغب در مفردات خود ظن را اینگونه تعریف می‌کند: ظن اسمی است برای آنچه که از نشانه امارتی خارج شود و هرگاه آن نشانه قوی شود ظن و گمان به یقین منتهی می‌شود و هرگاه نشانه و امارت به راستی و جدی ضعیف شود از توهم تجاوز نمی‌کند (اصفهانی. ر، ۵۳۹: ۱۴۱۲). ظن در آیات قرآن از منظر تفسیر علامه طباطبایی نیز به معنای گمان بردن آورده شده است. در برخی آیات اشاره به حسن ظن و در برخی حرمت سوء ظن بیان شده است. در ادامه به بررسی مصادیق حسن ظن می‌پردازیم.

۱. مصادیق حسن‌ظن

حسن‌ظن را از جهات مختلف می‌توان بررسی کرد نخست حسن‌ظن به خداوند که همان امید به رحمت اوست؛ دوم حسن‌ظن به بندگان خدا که سبب دوری از قضاوت نابجا و جلوگیری از دشمنی با آنهاست؛ و سوم حسن‌ظن به جهان و خود است که عامل موفقیت است.

۱،۱ «حسن‌ظن» به خدا

وَإِنَّا لِلرَّحِيمِ» (بقره، ۱۶۰) چه زیبا و عاشقانه معبود بنده را باز می خواند و با وجود گناه خاطی به شرط اصلاح و توبه اذن توبه را می دهد و بخشش او شامل حال خطاکاران نادم نیز می گردد. و همین امر دید مثبت و زیبایی از آینده را به انسان می دهد و سبب می گردد که انسان با مثبت اندیشی به هدف خویش نزدیک گردد.

نتیجه

دست آورد این پژوهش بدین شرح است که مثبت اندیشی جزو لاینفک سرشت انسان از ازل تا ابد است خداوند با دیدی مثبت به انسان نگریسته است و مبنای خلقت انسان همان حسن ظن به این نوع است این مهم نشان می دهد که انسان لاجرم این مهارت را در واقع فضیلت را کسب کند که موجب سعادت و آرامش انسان در زندگی می گردد. حسن ظن نوعی تنظیم کننده روابط بین انسان با خویشتن، خداوند و خلق است. مثبت نگری آیات قرآن در همه احوال و ازمنه مشهودات. نظریه های اخلاقی اسلامی و آموزه های قرآنی ابعاد مختلف حسن ظن را در تقویت اعتماد، صبر، و نیک خواهی برجسته می سازند که این عوامل بازخوردهای مثبت فردی و جمعی در پی دارند. یافته ها نشان می دهند که پرورش حسن ظن علاوه بر ارتقای سلامت معنوی، موجب تسهیل تعاملات اجتماعی، کاهش تعارضات و

ارتقای سرمایه‌های اجتماعی می‌شود که در نهایت به پیشرفت فردی و کلی جامعه منتج می‌گردد.

بنابراین، حسن‌ظن به‌عنوان یک متغیر کلیدی در فرایندهای روان‌شناختی و اخلاقی، باید در سیاست‌های آموزشی، تربیتی و فرهنگی موردتوجه جدی قرار گیرد تا از طریق آن بستر مناسبی برای دستیابی به رفاه فردی و اجتماعی و کسب موفقیت‌های پایدار در حوزه‌های معنوی و مادی فراهم شود.

منابع

قرآن کریم

(۱) ابن جوزی، عبدالرحمن ابن علی، زادالمسیر فی العلم التفسیر، بیروت،

دارالکتاب العربی (بی تا).

(۲) احمد، طیبیان، مرز فضایل و رذایل، نشر مطبوعات دینی، (۱۳۸۲ش).

(۳) انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، انتشارات سخن، (۱۳۸۱ش).

(۴) آمدی، عبدالواحد محمدتمیمی، غررالحکم ودررالكلم، مصحح: مهدی

رجایی، قم: دارالکتاب الاسلامی، چاپ دوم، (۱۴۱۰ق).

(۵) حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت: دارالتراث العربی، بی

تا.

(۶) حلی، احمد بن فهد، عده ابداعی ونجاح الساعی، ناشر دارالاضواء.

(۷) دیلمی، حسن بی حسن، ارشادالقلوب، بی جا، انتشارات شریف رضی،

(۱۴۱۲ق).

(۸) راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ المفردات فی غریب القرآن؛ چاپ دوم،

بی جا، دفتر نشرالکتاب، (۱۴۰۴ق).

۹) طباطبائی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، بی جا، مؤسسه مطبوعاتی

اسماعیلیان، (۱۳۹۱ق).

۱۰) طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی التفسیر القرآن، لجنه من

العلماء، بیروت، مؤسسه الاعلمی المطبوعات، (۱۴۱۵ق).

۱۱) قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتاب الاسلامیه،

(۱۴۱۲ق).

۱۲) قمی، عباس، سفینه از بحار، آستان قدس رضوی، (۱۳۷۴).

۱۳) قمی، عباس، منتهی الآمال، دلیل ما، (۱۳۸۵ش).

۱۴) کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، کافی، محقق/مصحح:

علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، چاپ چهارم،

(۱۴۰۷ق).

۱۵) لشی واسطی، علی بن محمد، و حسنی بیرجندی، حسین، عیون

الحکم و المواعظ، دارالکتاب الاسلامی

(۱۶) مجتبی تهرانی، بهمن شریفزاده، علی اکبر رشاد، اخلاق الهی،

سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، (۱۳۸۹ش).

(۱۷) مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت، داراحیاء التراث العربی،

(۱۴۰۳ق)

(۱۸) محمد بن علی بن حسین بن موسی بن بابویه قمی، ثواب الاعمال

وعقاب الاعمال، ناشر رضی، (۱۳۶۸ش).

(۱۹) معین، محمد؛ فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر، چاپ هیجدهم،

(۱۳۸۰ش).

(۲۰) نجاتی، محمد عثمان، قرآن و روان شناسی، ترجمه عباس عرب،

ناشر بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، (۱۳۶۷ش).

(۲۱) نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسایل،

محقق/مصحح: مؤسسه آل البيت، قم: مؤسسه ی آل البيت علیه السلام،

چاپ ۱۴۰۸ق).